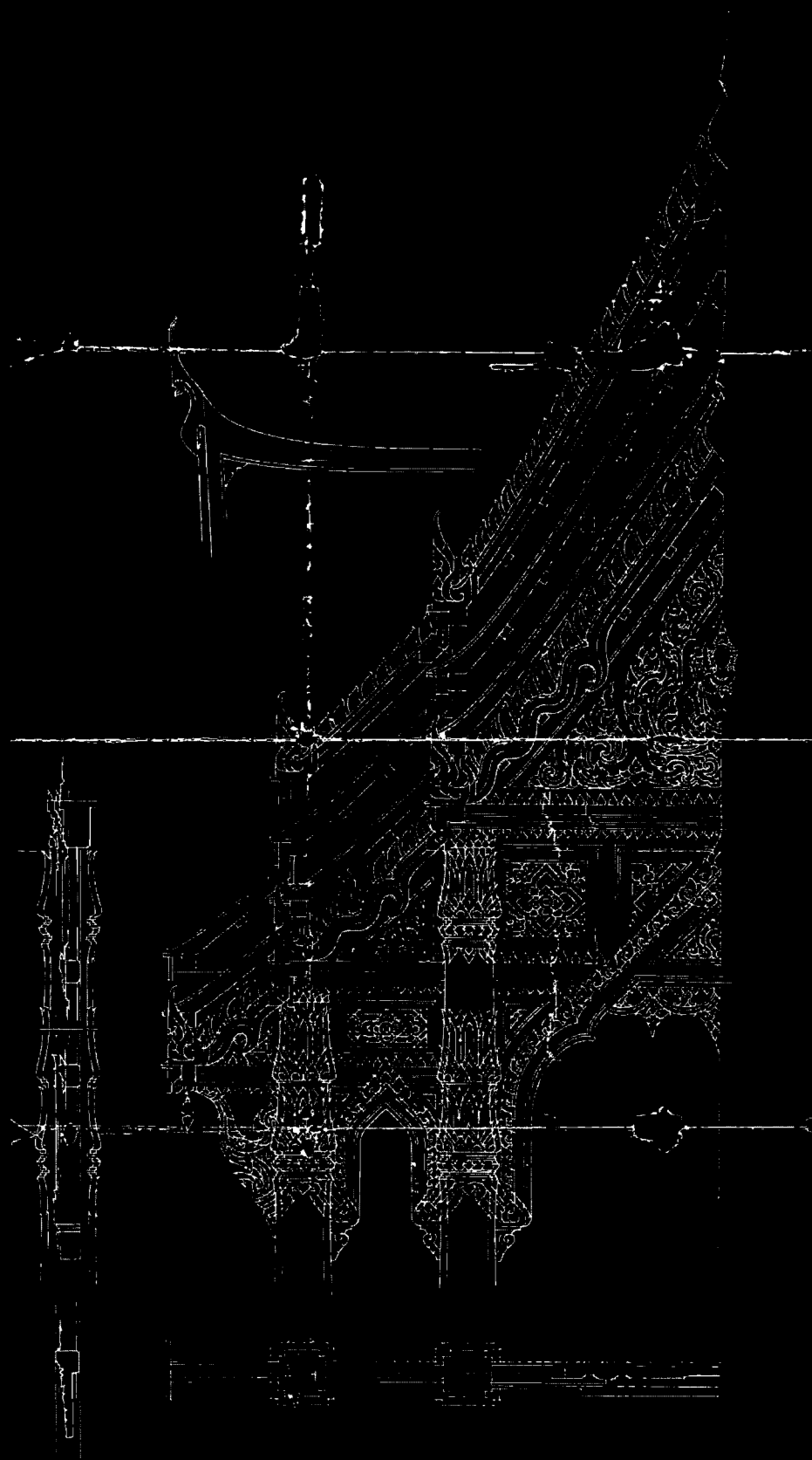

ประติมากรรม

ประติมากรรม ๑๑ กรมศิลปากร

ผู้ตรวจ: จ. ๒๒

ผู้เขียน: จ. ๒๒

ผู้ตรวจ: จ. ๒๒

ความสับสนในงานสถาปัตยกรรมไทย

สมใจ นิ่มเล็ก*

ในการสอนและการเรียนวิชาสถาปัตยกรรมไทย และวิชาที่เกี่ยวข้องเนื่องทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโทนั้น ทั้งผู้สอนและผู้เรียนมีความลำบากใจในเรื่องเกี่ยวกับการเรียกชื่อองค์ประกอบต่างๆ ของสถาปัตยกรรมไทย ทั้งที่เป็นอาคารในสมัยปัจจุบันและอาคารโบราณสถาน การเรียกชื่อองค์ประกอบต่างๆ นั้นมักจะเรียกผิดแผกแตกต่างกันไป แม้จะเรียกในองค์ประกอบสิ่งเดียวกันก็ตาม ช่างโบราณต่างสำนัก ต่างถิ่น ต่างคนต่างเรียก แม้แต่ในปัจจุบันสถานศึกษาที่สอนวิชาสถาปัตยกรรมไทยก็ยังเรียกกันผิด และที่ประหลาดไปกว่านั้นก็คือในสถานศึกษาเดียวกัน อาจารย์ที่สอนในวิชาเดียวกันบางทีก็เรียกต่างกันด้วย ปัญหา ก็คือทำความสับสนให้กับนักศึกษาเป็นอย่างมาก อาจารย์ผู้สอนก็มีความลำบากใจว่าเมื่อสอนไปแล้วจะขัดแย้งกับอาจารย์ท่านอื่นหรือไม่

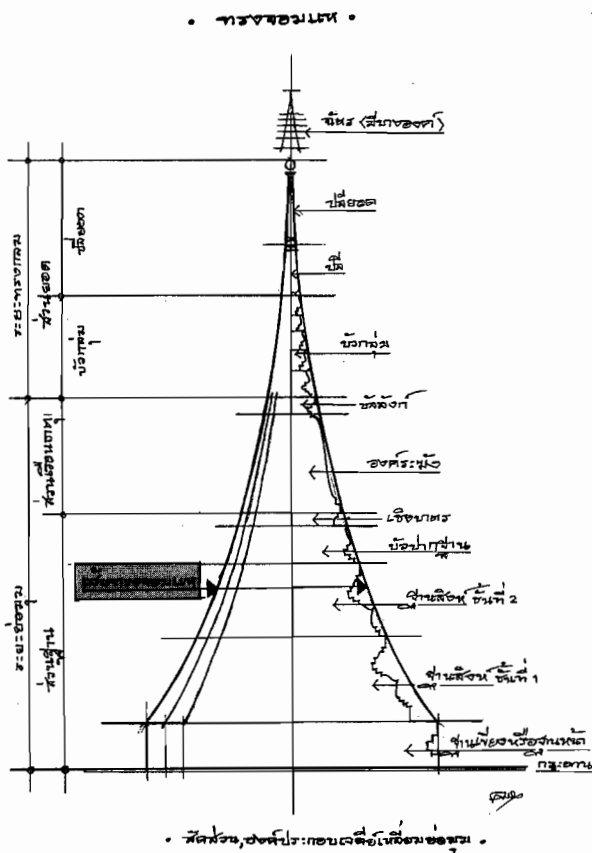
ในการควบคุมการทำและการตรวจวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโทสาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ได้พยายามตรวจทาน แนะนำ แก้ไขให้นักศึกษาใช้ชื่อองค์ประกอบให้ถูกต้อง ในการเขียนบรรยายเกี่ยวกับรายละเอียดของอาคารต่างๆ และอาคารที่เป็นโบราณสถาน แต่ถ้าเป็นอาคารพื้นถิ่นจะสอบถามนักศึกษาว่าพื้นถิ่นเรียกอย่างไร ก็จะให้นักศึกษาใช้อย่างนั้น เราต้องเคารพและยอมรับถึงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดมายาวนาน นักศึกษาบางคนยอมรับว่าองค์ประกอบบางองค์ประกอบตั้งชื่อและเรียกเอง นักศึกษาจะต้องสืบและค้นคว้าใหม่ ถ้าไม่ได้จริงๆ ก็ขอให้อ้างอิงชื่อเรียกของ

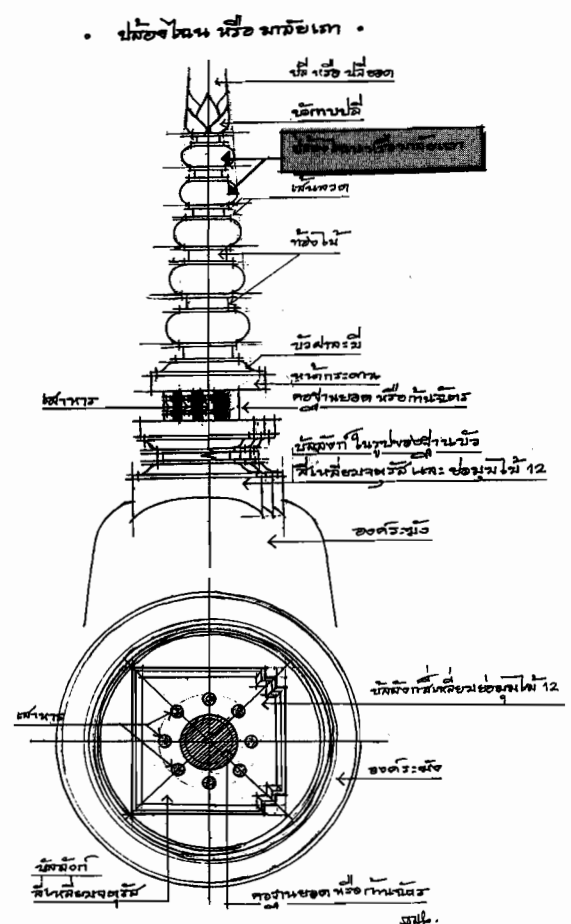
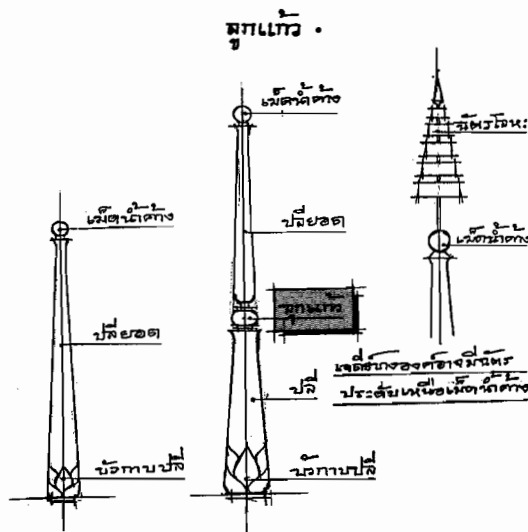
*รองศาสตราจารย์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศัพท์ต่างๆหรือชื่อองค์ประกอบมิได้ตั้งขึ้นเอง แต่เมื่อมีความขัดแย้งในการเป็นกรรมการต่าง ๆภายนอกมหาวิทยาลัย จะนำมาสอบถามทบทวนความถูกต้องกับรองศาสตราจารย์ฤทัยใจจรัส ซึ่งศึกษากับท่านอาจารย์พระพรหมก่อนผู้เขียน ๑ ปี ปรากฏว่าศัพท์หรือชื่อองค์ประกอบที่ขัดแย้งนั้น ผู้เขียนและรองศาสตราจารย์ฤทัยใจจรัสมีความเห็นและเรียกชื่อตรงกัน อันมีผลมาจากการที่ได้ศึกษาจากท่านอาจารย์พระพรหมด้วยกัน ดังนั้นในการทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาทุกระดับจึงต้องให้นักศึกษาใช้ตามคำแนะนำ เพราะถือว่าศัพท์และชื่อองค์ประกอบที่ใช้นั้นมีที่มาและสืบทอดโดยเป็นที่ยอมรับและยึดถือได้ในวงการศึกษาและการปฏิบัติงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

ในการทำงานกลับกันก็ไม่สามารถระบุได้ว่าการเรียกชื่อองค์ประกอบของอาจารย์ในคณะ ต่างคณะ ต่างสำนัก หรือบรรดาช่างต่าง ๆ นั้นผิด เพราะการเรียกชื่อนั้นมักจะผิดแผกแตกต่างกันไป แล้วแต่ว่าจะได้รับสืบทอดมาจากที่ใด แต่ก็ยังอยู่ในสายของสถาปัตยกรรมไทย และที่น่าเป็นห่วงรวมทั้งวิตกก็คือ นักวิชาการในสมัยปัจจุบันที่ไม่มีพื้นฐานหรือศึกษามาโดยตรงจากสาขาวิชาสถาปัตยกรรมหรือโดยเฉพาะสาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย แต่เป็นนักวิชาการที่หันเหมาเขียนหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม หรือเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทย เมื่อไม่ได้ศึกษาวิชาที่เขียนโดยตรงและลึกซึ้ง และเมื่อเขียนถึงสิ่งใดโดยไม่แน่ใจหรือไม่ทราบว่าจะช่าง หรือในวงการสถาปัตยกรรมเรียกสิ่งนั้นว่าอย่างไร ก็จะพยายามตั้งขึ้นเอง สิ่งดังกล่าวมานับว่าเป็นอันตรายต่อวงการสถาปัตยกรรมไทยเป็นอย่างยิ่ง

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างองค์ประกอบที่ยังเรียกสับสนกันอยู่สัก ๕-๖ อย่าง เริ่มต้นด้วยองค์ประกอบของ **พุทธเจดีย์ทรงกลมหรือเจดีย์เหลี่ยมย่อมุม** ตรงส่วนที่เป็นปลียอด ปลียอดนี้ มีความยาวมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับทรง เชื้อและยึดถือกันว่ามาจาก **แห** เรียกทรงของเจดีย์ว่า **ทรงจอมแห** ช่างไทยคงนำเอาวิธีการตากแหหลังจากการทอดหรือเหี่ยวแหในการหาปลาแล้ว เมื่อนำมาสร้างทำความสะอาดจะต้องตากให้แห้ง ควบปลาที่ติดอยู่จะได้หมด ป้องกันอันตรายจากหนูเมื่อเวลาเก็บ ในการ

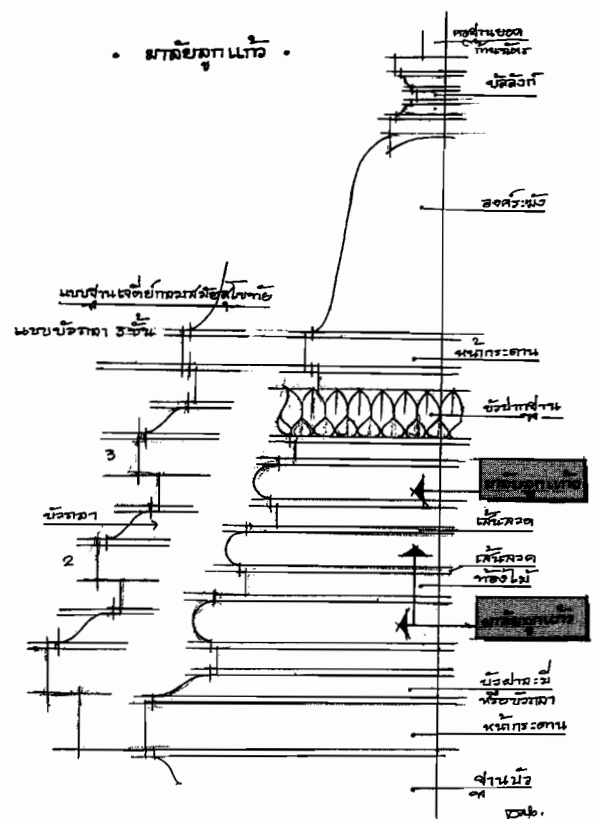

தாகให้แท่งนั้น ชาวบ้านจะนำกันแท่งที่มีเชือกผูกกับปลายไม้ไผ่หรือคล้องกับกิ่งไม้ที่มีความสูงมากกว่าความยาวของแท่ง แล้วปล่อยให้ปากแท่งที่มีโซ่ตะกั่วถ่วงอยู่นั้นลอยเหนือพื้น ไซ้ท่อนไม้ค้ำปากแท่งให้ถ่างออก ไม้ยาวมากปากแท่งก็ถ่างมาก รูปทรงของแท่งจะสั้น ปากหรือฐานก็จะกว้าง แต่ถ้าไม้ค้ำปากแท่งมีขนาดสั้นรูปทรงของแท่งจะสูงชัน มีปากแท่งหรือฐานแคบ ทรงของแท่งที่สูงชันนี้เองเมื่อเป็นรูปทรงของเจดีย์ส่วนปลียอดจะยาวมาก ช่างจึงต้องแบ่งปลียอดเป็น ๒ ส่วน โดยมีองค์ประกอบคล้ายรูปทรงกลม แต่บีบให้แบนคล้ายทรงของผลลูกจันทน์คั่นอยู่ตรงส่วนแบ่ง เรียกกองค์ประกอบนี้ว่า **ลูกแก้ว** และเป็นที่ยึดถือของบรรดาช่างตลอดมา แต่นักวิชาการต่างสาขางานเรียกลูกแก้วนี้ว่า **วงแหวน** ก็มี ปลียอดของเจดีย์หรือเครื่องยอด ถ้าไม่ยาวมากมีช่วงเดียวเรียก **ปลียอด** ถ้ายาวมากเนื่องจากทรงจะแบ่งเป็น ๒ ช่วงโดยใส่ลูกแก้วคั่น เรียกส่วนล่างว่า **ปลี** ส่วนบนเรียก **ปลียอด**

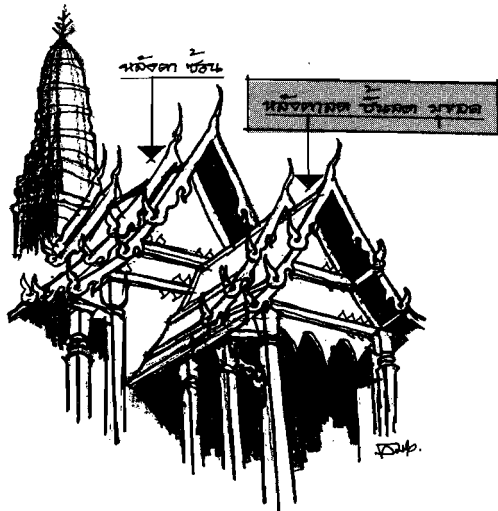
ต่ำลงมาจากปลี จะมีองค์ประกอบที่เป็นปล้องๆ คล้ายปล้องของปี่โฉน ช่างโบราณจึงเรียกกองค์ประกอบส่วนนี้ว่า **ปล้องโฉน** หรือช่างบางท่านมองดูคล้ายพวงมลัยยาวงอขึ้นกันเป็นเถา จึงเรียกกองค์ประกอบนี้ว่า **มาลัยเถา** และในการเคารพความคิดของบรรดาช่างโบราณจึงพากันเรียกกองค์ประกอบนี้รวมกันว่า **ปล้องโฉนมาลัยเถา** องค์ประกอบนี้มีรูปแบบเป็นลูกแก้วกลม ประกับด้วยเส้นลวดทั้งด้านบนและด้านล่าง ในแต่ละปล้องหรือแต่ละพวงมลัยจะถูกคั่นด้วย **ท้องไม้** ปล้องโฉนมาลัยเถานี้จะมีขนาดใหญ่ตรงเหนือบัลลังก์แล้วเรียวเล็กลดหลั่นกันขึ้นไปจนถึงได้ปลี ซึ่งโคนของปลีมักจะทำเป็น **บัวกาบปลี**

องค์ประกอบส่วนฐานของเจดีย์แบบหนึ่งตรงได้ **บัวปากกระมัง** หรือ **บัวปากฐาน** จะมีองค์ประกอบเป็นลูกแก้วกลมขนาดใหญ่ซ้อนกัน ๓ ชั้น องค์ประกอบนี้เรียกว่า **มาลัยลูกแก้ว** ซึ่งอยู่ตรงตำแหน่งเดียวกับ **บัวถลา** ๓ ชั้นของเจดีย์ทรงกลมของสมัยสุโขทัย มาลัยลูกแก้วนี้โดยมากจะเรียกสับสนกับมาลัยเถาที่อยู่เหนือบัลลังก์และอยู่ใต้ปลียอด ดังที่กล่าวมาแล้วตอนต้น

การเรียกชื่อส่วนที่เป็นหลังคาอาคารทางสถาปัตยกรรมไทย ก็ยังมีการเรียกแตกต่างกันอยู่อีกมาก เช่น การซ้อนของหลังคา ไม่ว่าจะเป็นหลังคาของพระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญ ท่านอาจารย์พระพรหมเรียกหลังคาล่างสุดเป็นชั้นที่ ๑ แล้วจึงเรียกชั้นที่ ๒ ชั้นที่ ๓ และชั้นที่ ๔ ตามลำดับขึ้นไป ในแต่ละชั้นมีระยะห่างของสันหลังคาใกล้เคียงกัน โดยจากน้อยไปหามาก ในชั้นบนสุด บางอาคารมีสันหลังคาของชั้นที่ ๑ ห่างหรือต่ำกว่าชั้นที่ ๒ มาก จะต้องเรียกหลังคาชั้นที่ ๑ นี้ว่า **หลังคาลด หรือ หลังคาชั้นลด** ตัวอย่างเช่น หลังคามุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หลังคามุขเด็จพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุราชิการาม พระอุโบสถวัดกษัตราธิราช พระอุโบสถวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนอาคารที่มีผังเป็นมุขและมีหลังคาลด จะต้องเรียกหลังคาลักษณะนี้ว่า **มุขลด** ได้แก่ มุขลดของพุทธปรางค์ปราสาทหรือปราสาทพระเทพบิดร ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

• หลังคาชั้นลด มุขลด •

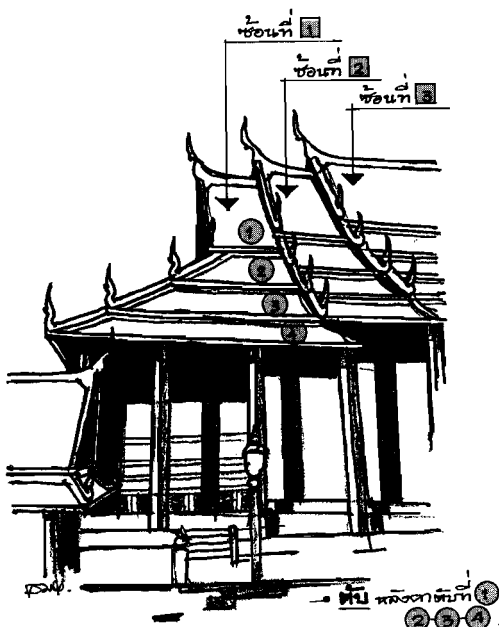

พุทธปรางค์ปราสาท, ปราสาทพระเทพบิดร -
ในพระบรมมหาราชวัง

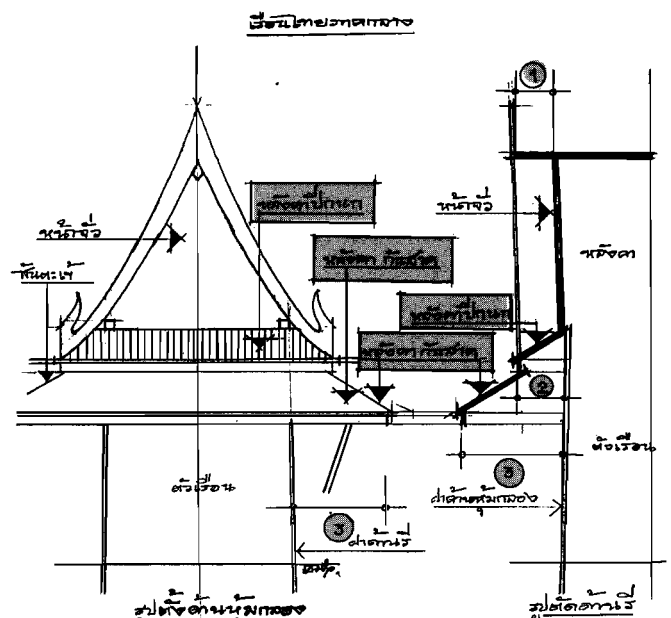
องค์ประกอบของหลังคาที่เรียกกันหลากหลายและสับสนมากที่สุดคือ **หลังคาปีกนก หลังคากันสาด และหลังคาพาไล** คำว่าหลังคาปีกนกนั้นสมควรให้สับสนเรียกผิดเรียกถูกควรที่จะต้องศึกษาและสืบสานจากหลังคาของเรือนไทยภาคกลาง ปกติตามแบบแผนจะมีผืนหลังคาด้านหน้าจั่วตรงที่เป็นส่วนยื่นของไชราหน้าจั่ว ผืนหลังคานี้จะเริ่มจากใต้แผงจั่วเหนือช่อเฉลี่ ลาดลงมาถึงเชิงกลอน เชิงกลอนด้านนี้จะเชื่อมกับเชิงกลอนซ้าย ขวาของชายคาด้านรี หลังคาดังกล่าวนี้คือ **หลังคาปีกนก** มีคำเรียกที่สับสนคือคำว่า **ไชราปีกนก** และยังมีชื่อเรียกไชราตรงส่วนอื่นๆอีก เช่น **ไชราหน้าจั่วและไชรากันสาด** การที่ต้องทำหลังคาปีกนกก็เพื่อให้มีชายคาโดยรอบตัวเรือนนั่นเอง

• หลังคากันสาด หลังคาปีกนก •

• หลังคา ชั้น ผืนหลังคา ตีป •

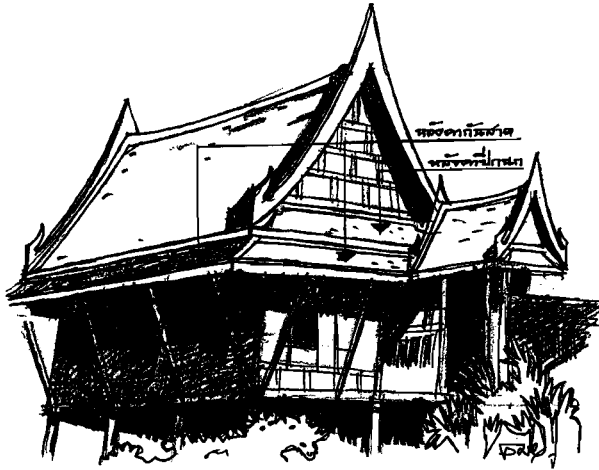

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม •

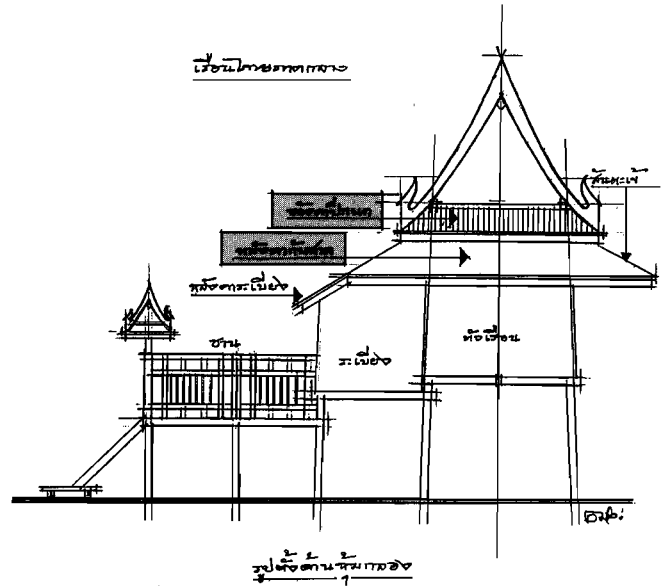
- ① ไชราหน้าจั่ว
- ② ไชราปีกนก
- ③ ไชรากันสาด

• หลังคาปั้นสั่ว หลังคาปีกนก •

• เรือนไทยภาคกลาง •

• หลังคาปั้นสั่ว หลังคาปีกนก •

• หลังคาปั้นสั่ว หลังคาปีกนก •

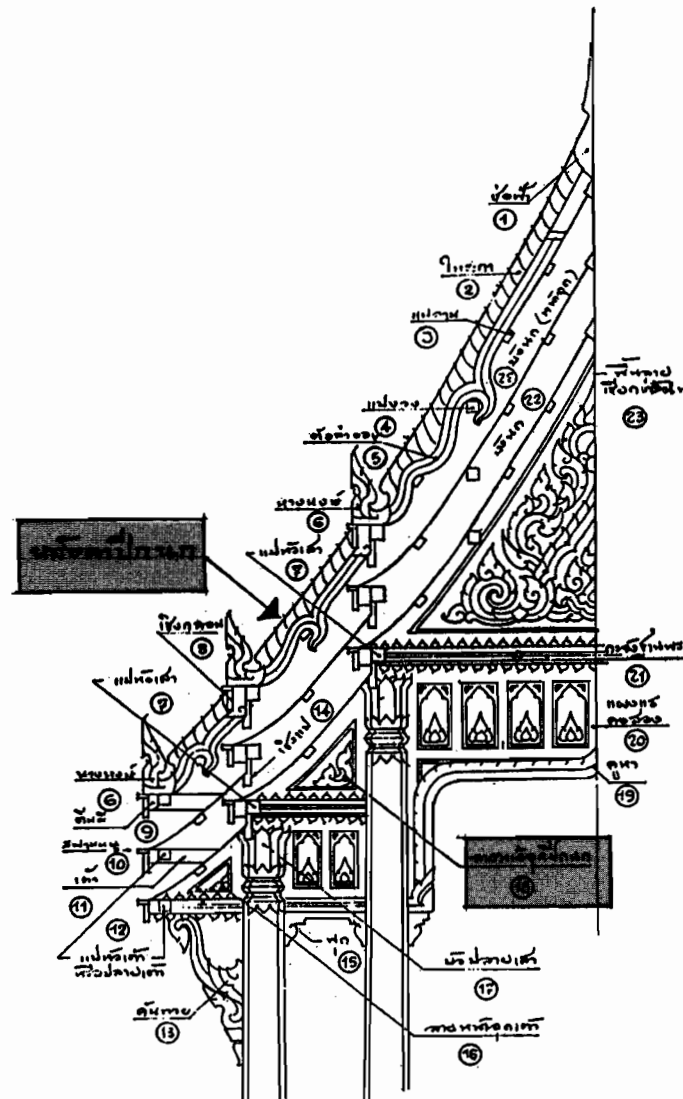

นอกจากหลังคาปีกนกของเรือนไทยภาคกลางแล้ว ยังมีหลังคาปีกนกด้านหน้าบ้านของ พระอุโบสถ หน้าบันพระวิหาร และการเปรียญ ได้แก่ หลังคาปีกนกของหน้าบันพระอุโบสถ หน้าบันพระวิหาร และหน้าบันของการเปรียญหลวงวัดราชนัสดาราม กรุงเทพมหานคร และ หลังคาปีกนกของหมู่พระมหามณเฑียร พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ หอราชพงศานุสร หอพระราชกรมา- นุสร รวมทั้งปีกนกของประตูทางเข้าออกของพระระเบียบังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

คำว่าหลังคาปีกนกที่น่าจะทำให้สับสนเป็นที่สุดคือหลังคาพระอุโบสถที่เป็นแบบจั่วเปิด ชนิดหลังคามี ๓ ตับ หลังคาตบที่ ๒ ของทั้งสองข้างก็เรียก **หลังคาปีกนก** ดังที่หนังสือพุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม ภาคต้น โดยพ.พรหมพิจิตร หนังสือเล่มนี้นับได้ว่าเป็นตำราเล่มแรกของประเทศไทยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทย ท่านอาจารย์พระพรหมเรียกแผงปิดจั่วใต้หลังคาตบที่ ๒ ที่มีลวดลายตกแต่งว่า **ลายหน้าอุตปีกนก** และต่ำลงไปใต้หลังคาตบที่ ๓ ซึ่งอยู่เหนือเต้าว่า **ลายหน้าอุตเต้า** คำว่า **หน้าอุต** ก็คือแผงที่ปิดจั่วนั่นเอง ฉะนั้นหลังคาเหนืออุตปีกนกก็ต้องเป็น **หลังคาปีกนก** ซึ่งเป็นหลังคาที่ทำให้สับสน ถ้าพระอุโบสถหลังใดมีหลังคา ๔ ตับ หลังคาตบที่ ๓ จะเรียกอย่างไรจึงทำให้นักวิชาการบางท่านรวมทั้งช่างบางคนนำไปใช้เรียกองค์ประกอบอื่นๆ นอกจากที่กล่าวมา ซึ่งจะได้กล่าวในอันดับต่อไป

ที่มา : หนังสือ พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น
โดย พ.พรหมพิจิตร

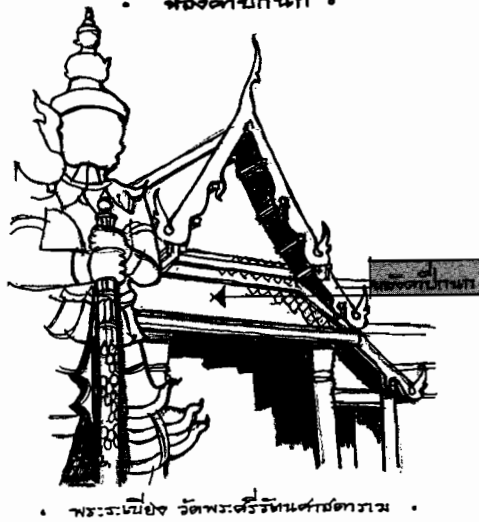
- ๑-ช่อฟ้า
- ๒-ใบระกา
- ๓-แปดาน
- ๔-แปงวง
- ๕-ตัวลำยอง
- ๖-หางหงษ์
- ๗-แป้วเส้า
- ๘-เชิงกลอน
- ๙-ดินมี
- ๑๐-สพานหนู
- ๑๑-เต้า
- ๑๒-แป้วเต้าหรือปลายเต้า
- ๑๓-คันทวย
- ๑๔-เชิงแป
- ๑๕-พุท
- ๑๖-ลายหน้าอุต
- ๑๗-บัวหัวเสา
- ๑๘-ลายหน้าอุตปีกนก
- ๑๙-คูหา
- ๒๐-แผงนาคสอง
- ๒๑-กะจิงฐานพระ
- ๒๒-บังนก
- ๒๓-ช่องไฟ

• หลังคาปีกนก •

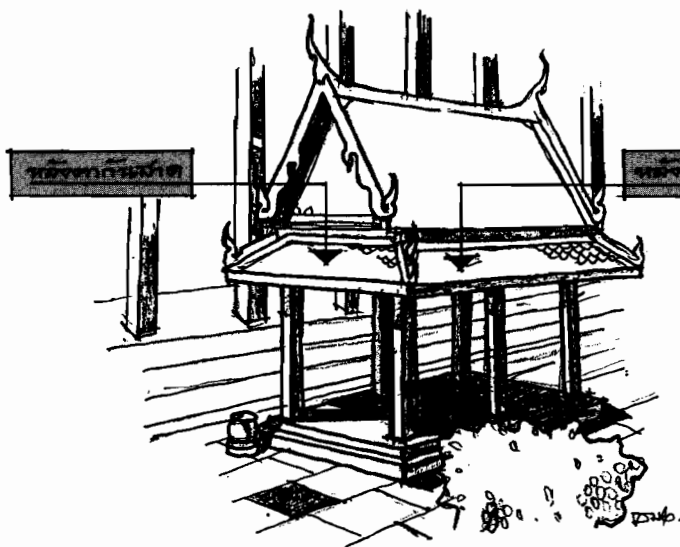

• หลังคาปีกนก •

กันสาด หรือ หลังคากันสาด หมายถึงหลังคาที่มีชายคาป้องกันฝนสาดเป็นอันดับแรก และป้องกันแดดส่องเป็นผลพลอยได้ กันสาดจะต้องมีชายคาให้น้ำฝนไหลลงหรือเป็นหลังคาที่มีชายคาคลุมโดยรอบหรือคลุมเป็นส่วนใหญ่ และต้องมีพื้นหลังคามาบรรจบกันตอนหักมุมเป็นสันตะเข้ หลังคากันสาดนี้ได้แก่ หลังคากันสาดของเรือนไทยภาคกลางทั้ง ๓ ด้านที่มาบรรจบกับหลังคากันสาดที่ยื่นยาวคลุมส่วนพื้นที่ที่เป็นระเบียง และเรียกหลังคานี้ว่า **หลังคาระเบียง** แทนหลังคาที่มียันตะเข้ อาคารถางหลังมีกันสาดมากกว่า ๑ ชั้น ได้แก่หลังคาที่คลุมพื้นที่ที่เป็นระเบียงโดยรอบ หลังคาที่คลุมพื้นที่ ๒ และชั้นที่ ๓ คลุมพื้นที่ที่เป็นส่วนเฉลียงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หลังคาที่คลุมดังกล่าวได้แก่หลังคาของพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หลังคาที่คลุมดังกล่าวมานี้ นักวิชาการบางท่านเรียกหลังคาที่คลุมระเบียงว่า หลังคาปีกนกบ้าง และเรียกว่าหลังคาพาไลก็มี

• หลังคาปีกนก •

• หลังคาปีกนก •

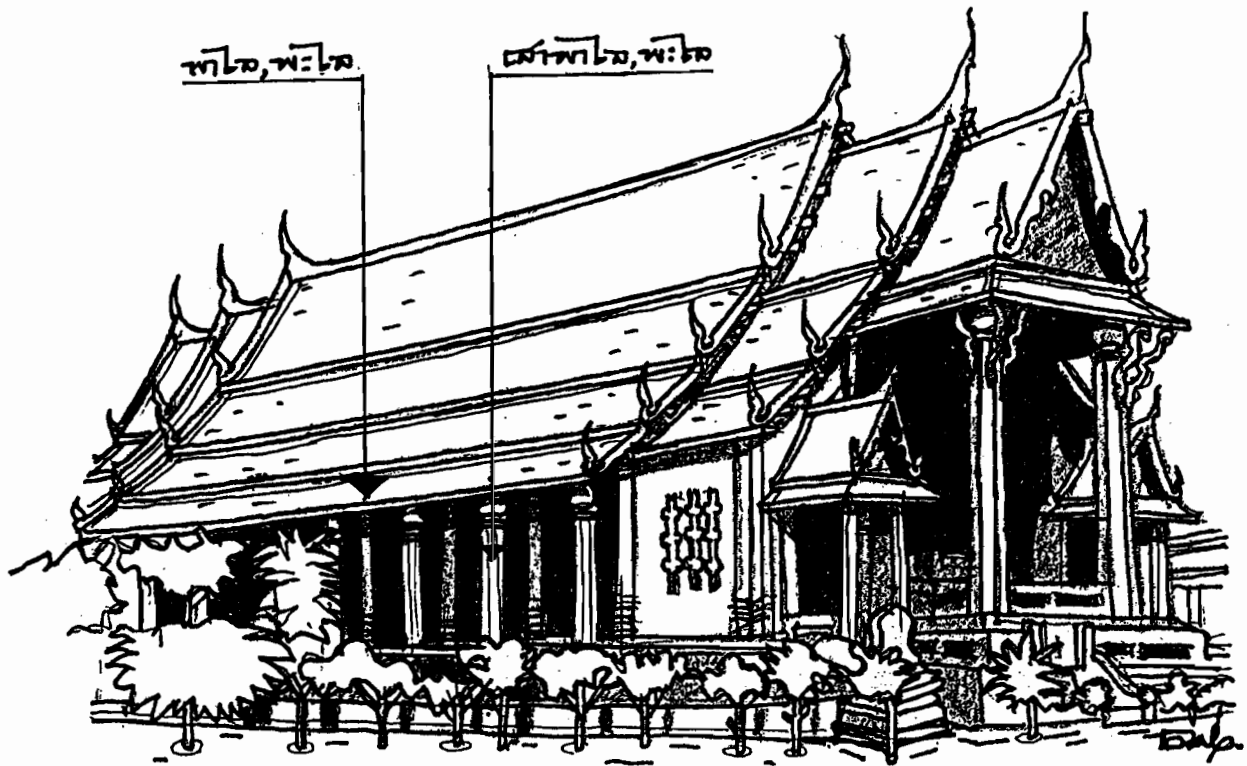

• ศาลาราย วัดพระศรีรัตนศาสดาราม •

• วัดพระศรีรัตนศาสดาราม •

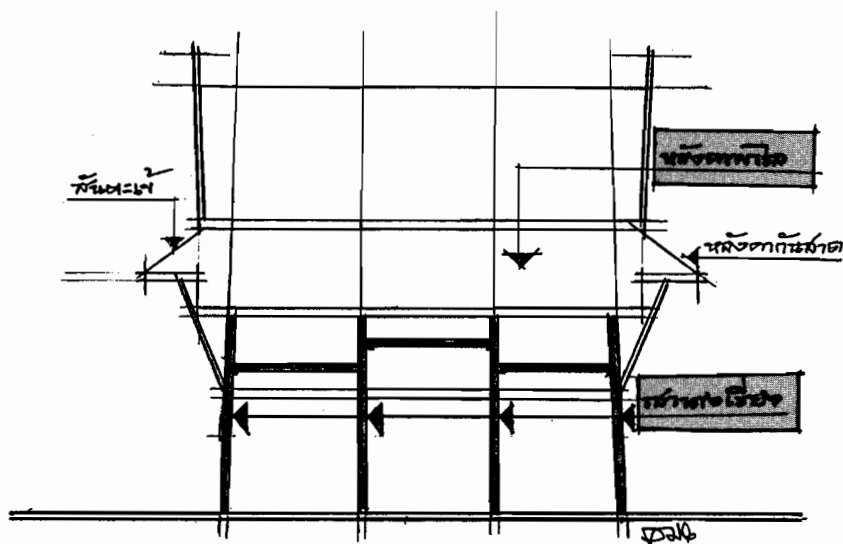
ส่วน **หลังคาพาไลหรือพาไล** นั้น เป็นรูปแบบหลังคาอีกแบบหนึ่ง เป็นหลังคาที่มีลักษณะพิเศษ ได้แก่ หลังคาเรือนไทยภาคกลาง ภูมิสงฆ์ที่มีรูปแบบเป็นเรือนไทยภาคกลางที่ยื่นหลังคากระดานด้านข้าง ตรงข้ามกับด้านระเบียบให้ยาวกว่าปกติ หลังคากระดานโดยทั่วไปทรงตัวอยู่ได้เพราะมีไม้ค้ำยัน ไม้ท้าวแขน หรือเหล็กแขนวางรองรับ เมื่อยื่นหลังคาให้ยาวออกไปจึงจำเป็นต้องตั้งเสาจากพื้นดินขึ้นไปรองรับแทน หลังคาดังกล่าวนี้เรียก **หลังคาพาไลหรือหลังคาพะไล** ส่วนเสาที่ตั้งรองรับเรียก **เสานางเรียง** ตัวอย่างได้แก่ ภูมิสงฆ์ของวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี คำว่าหลังคาพาไลนี้ยังเรียกหลังคาพระอุโบสถที่ต่อหลังคาออกไปทางด้านข้างทั้งสองด้าน เพื่อป้องกันฝนสาดและแดดส่องเข้าไปภายใน เนื่องจากเป็นพระอุโบสถที่ไม่มีหน้าต่าง มีเพียงช่องแสงที่ยาวๆ ทางแนวตั้งเท่านั้น เรียกเสาที่รองรับหลังคาพาไลนี้ว่า **เสาพาไลหรือเสาพะไล** หลังคาพาไลนี้จะคลุมพื้นที่ด้านข้างของพระอุโบสถเท่านั้น เมื่อเดินออกไปเพื่อจะเข้าภายในอุโบสถจะถูกแดดและเปียกฝน หลังคาพาไลนี้ได้แก่ หลังคาด้านข้างของพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๐ หลังคาพาไล - พะไล ๐

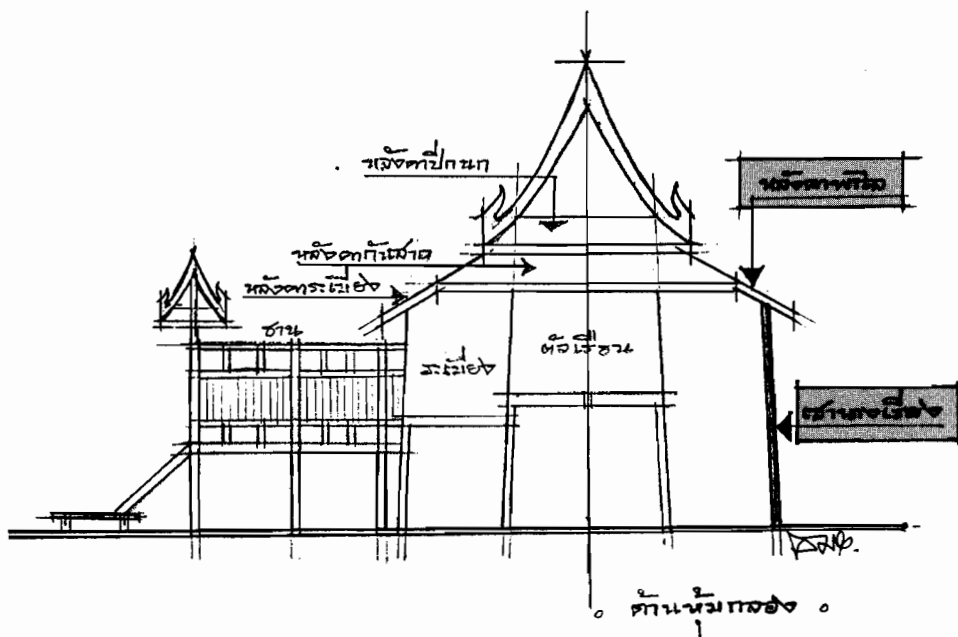
๐ พระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุราชิการาม จ.พระนครศรีอยุธยา ๐

• အိတ်ကုမ္ပဏီ-ဖိလ် •

វិទ្យាសាស្ត្រសាស្ត្រ

• $\frac{2}{25} \frac{2}{15}$.

[illegible]

การเรียกชื่อองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยโดยบรรดาเหล่าช่าง ครู อาจารย์ นักวิชาการในสาขาและต่างสาขาที่ต่างคนต่างเรียก ทำให้ความสับสนเป็นอย่างมากในวงการสถาปัตยกรรมไทยนั้นยังมีอีกมาก แต่ในโอกาสนี้ผู้เขียนขอยกมาเพียงเลาๆ เฉพาะที่สำคัญๆ เพียงเท่านี้ก่อน หวังว่าคงจะได้รับคำแนะนำ ดิชม เพื่อให้วงการศึกษ วงการช่างมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ตรงกันและเพื่อให้เป็นอุทาหรณ์ต่อนักวิชาการต่างสาขาได้ระมัดระวังในการเขียนบทความที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทยและสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องต่อไป.

* * * * *